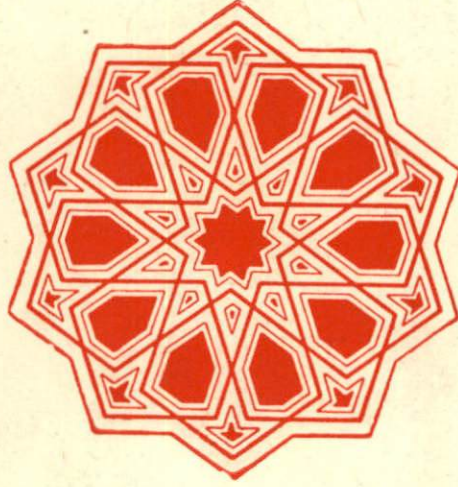


İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ TARAFINDAN
YILDA BİR ÇIKARILIR



1958 - 1959

TÜRK TARİH KURUMU BASİMEVİ—ANKARA

1 9 6 0

Enikri Poloy Bagisi

Yıl: 1958—1959

Cilt : VII

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ TARAFINDAN
YILDA BİR ÇIKARILIR

1958 - 1959

TÜRK TARİH KURUMU BASİMEVİ—ANKARA

1 9 6 0

İ Ç İ N D E K İ L E R

	Sayfa No.
Ali Hikmet BERKİ : İslâmda Vakıf	1 - 10
Prof. Tayyib OKİÇ : İslâmiyette İlk Nüfus Sayımı	11 - 20
Ord. Prof. Hilmi Ziya ÜLKEN : Değerler ve İnanma Problemi Hak- kında Bazı Notlar	21 - 32
Ord. Prof. Hilmi Ziya ÜLKEN : Quelques Notes Sur le Problème Des Valeurs et de la croyance	33 - 42
Prof. Dr. Şakir BERKİ : İslâm Hukukunda Adalet Esasları ve Adalet Teşkilâtı	43 - 54
Doç. Dr. Mehmet TAPLAMA- CIOĞLU : Din Sosyolojisi Çalışmaları	55 - 61
Doç. Dr. Neş'et ÇAĞATAY : Fatimiler Devletinin Kuruluşu ve Akideleri	63 - 77
Nafiz DANIŞMAN : İslâmda Mücadele Hedeflerinin De- ğişmesi	79 - 83
Mehmet ÖNDER : Mevlananın El Yazısı Üzerine Bir Araştırma	85 - 87
Dr. Cavit SUNAR : Bergsonda Cansız Madde ve Can- lılar Âlemi	89 - 95
Dr. Bahriye ÜÇOK : Ridde	97 - 113
Neda ARMANER : Okullarda Din Öğretimi Üzerine ..	115 - 118
Dr. İbrahim Ağâh ÇUBUKÇU : İslâm Müelliflerine Göre İlimlerin Taksimi ve Bunlar Arasında Gazzal- inin Yeri	119 - 130
Dr. Necati ÖNER : Tanzimattan Sonra Türkiyede İlim ve Mantık Anlayışı	131 - 177
 <u>Bibliyografya</u>	
Dr. Yaşar KUTLUAY : Soheil M. Afnan, Avicenne	179
Doç. Dr. Mehmet TAPLAMA- CIOĞLU : Reuben Levy, The Social Structure of Islam	180
Doç. Dr. Hüseyin YURDAYDIN : Prof. Dr. Y. Abadan - Prof. B. Savcı, Türkiyede Anayasa Gelişmelerine Bir Bakış	180
Nafiz DANIŞMAN : M. Hamidullah, Le Prophète de L'İslam	181
Dr. M. Esad KILICER : Dr. Muhammed Yûsuf Mûsa, Mu- hâdarât fî Tarîh-il Fıkh'il-İslâm ...	183

Devamı ve Anayasalı Devlet Rejimine Geçemeyişinin İzahı. Eserin İkinci Bölümü "*Anayasalı Devlet Rejimi Akımı ve Müncer Olduğu İslâmî Meşrûî Monarşi*" adını taşımakta ve bu bölüm "*Anayasa Düzenine İnmeyen İslahat Teşebbüsleri*", "*Siyasî İktidarın Tahdidî Esasında bir Anayasa Rejimine Geçiş: Meşrûî Monarşi*" adlarını taşıyan iki fasıl halinde ele alınmaktadır. Üçüncü Bölümün umumi adı şöyledir: "*İslâmî Monarşi Dışında Anayasalı Devlet Rejimi*". Bu Bölüm ise "*Türk İnkılâp Hareketi*", "*Meclis Hükümeti Sistemi*", "*Gene Kuveler Birliği Esasında Yarı-Parlamentar Lâik ve Cumhuri Hükümet Sistemi*" adlarını taşıyan ve her birinin muhtelif tâli bölümleri bulunan üç fasıl halinde incelenmektedir. Eserin sonuna kifayetsiz olduğu söylenebilecek birbuçuk sayfalık bir bibliyografya eklenmiş¹, ilmî bir eserde mutlaka bulunması gereken bir indeks'e maalessif yer verilmemiştir.

Görüldüğü üzere ele alınan konuların başlıklarını okuyunca insanın bu esere karşı ilgisi bir kat daha artmaktadır. Fakat bütün bu meselelere cevap bulacağı ümidiyle eseri okumaya başlayan insan, hususiyile eserin ilk ve son kısımlarında aradığını pek bulamamaktadır. Sayın yazarların, Önsöz'de işaret ettikleri gibi bu "araştırma"nın 19. sayfadaki Tanzimat başlığına kadar olan Giriş faslı ile 50. sayfadan sonraki kısmı, Prof. Bahri Savcı, s. 19-50 arası ise Prof. Dr. Yavuz Abadan tarafından kaleme alınmıştır. Aynı konuyu, ayrı ayrı bölümler halinde de olsa, işliyen iki kişi arasında gerek konunun işleniş tarzı, takip edilen metod ve gerekse verilen hükümlerde şüphesiz bir beraberlik ve birbirini tutarlık bulunması gerekir. Öyle anlaşılıyor ki, Sayın Prof. Savcı ile Sayın Prof. Abadan bu eserin işlenişinde belirli bir metod takip etmemişlerdir. Kullanmış bulunduğu türlü kaynakları Prof. Abadan tam bir titizlikle işaret ettiği halde, Prof. Savcı, bu hususa pek önem vermemiştir.

Prof. Savcı'nın yazdığı ve Giriş mahiyetinde olan Birinci Bölüm, "*Anayasalı Devlet Rejimi Dışındaki Türk Devletlerinin Prensipleri*" umumi başlığını taşımaktadır. İki ana fasıl ve bu fasıllara bağlı muhtelif tâli fasıllar halinde incelenen bu konuya, küçük bir Giriş mahiyetinde kısaca Türk devletlerinden bahsedilmekte, ancak burada daha az önemli olan bazı küçük Türk devletlerinin adı geçtiği halde, İslâmiyetin kabulünden önce kurulmuş büyük bir Türk devleti olan Göktürkler'in adının neden zikredilmediği anlaşılamamaktadır.

¹ Bibliyografyanın muhteva bakımından kifayetsizliği bir yana, burada bibliyografya göstermenin bazı basit usullerine dahi riayet edilmediği görülmektedir. Bazı eserlerin basım yeri ve tarihleri verilmemekte, bazan da bu iki husustan sadece biri yerine getirilmektedir.

Bu küçük Giriş'te anlatılmak istenen ana fikir şudur: Osmanlı Devletinin son yüzyılına kadar türlü Türk devletleri, "*Siyasî iktidarın sınırlanması, siyasî iktidarın icrasına temsilci organların da katılması anlamındaki bir Anayasalı Devlet Rejimi dışında yaşamışlardır. Bu devletlerin siyasî prensibi, hemen daima tek makamda tecelli eden otorite ve otoritenin de mutlakiyeti prensibi olmuştur. Şöyle ki*". Evet, cümle böyle bitmektedir. "*Şöyle ki*" den sonra bir açıklama yoktur. Aksine, Birinci Bölüm'ün büyük harflerle yazılı birinci faslı yer almış bulunmaktadır. Sonuç olarak da "*Şöyle ki*" den sonra gelen "*İslâmdan Önceki Türk Devletlerinde Mutlakiyetçi Otorite Prensipleri*" başlığını atlamak ve bu başlığın altında bulunan, bu başlığın izahı mahiyetindeki paragrafa geçmek lâzımdır. Ancak bu kısımda, meselâ İslâmdan önceki Türk devletlerinde iktidarın menşei gibi önemli bir konu hakkında söylenen sözler, sadece dört satırdan ibaret dört kısa cümledir. Bunlardan biri olan şu, "*Bu iktidarı kullanan hükümdar, Tanrı tarafından gösterilmiş sayılır*" şeklindeki müphem cümle ile de her halde hükümdarın Tanrı tarafından tayin edilmiş kabul edildiği fikri belirtilmek istenmektedir. Siyasî iktidarın kaynağının ulûhiyetten geldiği şeklindeki bilgiyi aldıkları anlaşılabilir Alföldi ve Franz Láslo'nun isimleri de parantez içinde verilmektedir. Eseri okumaya devam ettiğimiz zaman, bu türlü parantez içinde bazı yazarların adlarının verilmesinin devam ettiği görülmekte, bazan da asıl kaynaklar yerine birkaç ders kitabından faydalandığı açık bir şekilde belirtilmektedir. Ana kaynaklar olmasa bile İslâm siyasî tefekkürü ve İslâm siyaset anlayışı hakkında hiç değilse meselâ F. Rosenthal, H. K. Sherwani ve H. A. R. Gibb'in araştırmalarının gerek notlarda ve gerekse bibliyografyada görülmemesi, bir eksiklik sayılmalıdır. Bu bakımdan Sayın Prof. Savcı'nın biraz acele ve fazlaca kesin sayılabilecek hükümlerini ihtiyatla karşılamak lâzımdır. Diğer taraftan S. 64'de bulunan "*1921 Anayasası, 1921 olayları içinde hemen bir karara bağlanması gayet nazik olan saltanat ve hilâfet meselesine -sözde dokunmadan, millî işgali kurtaracak Millet meclisini ve Millî hükümeti takviye babında çıkmıştı...*" cümlesindeki "*millî işgali*" ibaresi, eğer bir sehvin sonucu değilse, mânâsını anlamak oldukça güçtür.

H. G. YURDAYDIN

M. Hamidullah, *Le Prophète de l'islam*, Paris 1959.

İmanı ve aklı sağlam, büyük İslâm bilgini Bay Muhammed Hamidullah'ın (*Le Prophète de l'İslâm*) başlığı altında kaleme aldığı ve Etienne Gilson (Fransız Akademisi üyesi) ile Louis Gardet'nin riyaset ettikleri İslâmî Etüdlerin VII ci kitabını teşkil eden Siyret Kitabı, Librairie Philosophique

J. Vrin - 6, Place de la Sorbonne -Paris -müessesesi tarafından 1959/1378 H. tarihinde neşredilmiş bulunmaktadır.

Eser, iki cildten ibaret olup, Hz. Muhammedin hayatından bahseden birinci cildi 435; Hz. Muhammedin eserinden bahseden ikinci cildi 268 sahifeden ibaret olup, metin dışında kalan bibliyografiya ve endeksi ile birlikte 741 sahife tutmaktadır.

Eserin muhtevası hakkında bir fikir vermeden önce, üslup ve ifadesi hakkında bir kaç söz söylemek faydalı olur. Eser, kuvvetli bir tahlilin ışığı altında, birbirlerini izaheden kısa cümle ve ibarelerle yazılmış olduğundan kolay ve akıcıdır; sağlam ve zengin bir dokümantasyona dayandığı için de gayet çekicidir. Şu kadar varki kitabın Fransızca tahririne yardım edenlerin üslub ve ifadelerinde bir vahdet sağlanabilmiş olsaydı, eser daha da çekici olacak ve daha büyük bir zevkle okunacaktı. Şunu da söyleyelimki: muharrir, (Cahiliyye) kelimesini Fransızcaya (temps de l'ignorance = cehalet devri) şeklinde tercüme etmiş bulunmaktadır. Oysa ki (Cahiliyye) kelimesi, bilmedi manasına gelen (cehile) fi'linden değil de, zorbalık etti manasına gelen (cehile alâ)fi'linden gelmiş bulunmaktadır. Bu manada Amru'bnü Külsüm derki:

*Elâ lâ yeche.en ahadün aleynâ
Fe-nechele fevka cehli'l-câhil/nâ.*

Mânâsı :

*Hiç kimse bize karşı zorbalık etmesinki
Bizde bütün zorbalardan daha zorba olmayalım.*

Dolayısıyla (Cahiliyye) kelimesini Fransızcaya (Epoque de Libertinisme) veya (Epoque de Libertinage Arabe) ve yahut daha sade olarak (Epoque Préislamique) şeklinde tercüme etmek daha doğru olurdu.

Eserin muhtevasına gelince, Hz. Muhammedin hayatından bahseden birinci cildinde ele alınan başlıca konuları şunlardır: a) Peygamberin hayatı. b) Komşu devletlerle münasebetleri. c) Arab kabileleri ile münasebetleri. d) Yahudilere karşı davranışı. e) Hıristiyanlara karşı davranışı.

a) Kitabın en cazip kısmı, Hz. Muhammedin siyasî ve askerî zaferlerinden bahseden kısımdır. Müellif, Peygamberin bu müstesna zaferlerini iki ayrı devrede incelemektedir. Mekke'de geçen birinci devrenin sonlarına doğru, Hz. Muhammedin Yesrib (ve bilahere Medine adını alan) sitenin mümessilleri ile gizlice yaptığı Birinci ve ikinci Akabe toplantıları, Hicreti hazırlamış; Hicretten sonra da, kendisini yekten stratejik ehemmiyette bir sitenin reisi kılmış ve fedakar bir Ansâr ordusunun başına geçirmiştir.

Rasulullah ikinci devrede, yani Medine'de, Bedir gibi parlak bir zafer kazanmış ise de, bu zaferi Uhûd mağlubiyeti neticesiz bırakmıştı. Fakat bunu takibeden Hendek muharebesini

Peygamber, fevkalâde bir meharetle idare ederek büyük bir zafer daha kazanmış ve bu zaferin semerelerini toplamakta üstün bir dirayet göstermiştir. Öyleki Rasulüallah, birbirlerine menfaat birliğiyle bağlanmış olan Mekke ve Hayber sitelerini Hudeybiye Barışı ile birbirlerinden ayırdıktan sonra Hayber'in üzerine yürümüş; ve şehri, güzel bir manevrayla, diğer yardımcılarının imdadından mahrum ederek muhasara ve zapteylemişti. Bundan sonra Hudeybiye Barışının hükümlerini bozan Mekkelilerin üzerine yıldırım hızıyla yürüyerek, hemen hiç mukavemet görmeden şehirlerini işgal etmişti. Putperest kabileleri endişeye düşüren bu zafer üzerine, Huneyn mevki'inde büyük kuvvetlerin toplandığını öğrenen Rasulüallah, mütteliklerin üzerine yürüyerek, sırf kendi şahsî sebat ve cesareti sayesinde üçüncü bir askerî zafer koparmaya muvaffak olmuştur.

b) Hz. Muhammed, Arabistan Yarımadasını çevreyen memleketlerden ancak Mısır ve Habeşistan ile dostane münasebetler kurmaya muvaffak olmuş, fakat, Bizans ve İranla anlaşmamıştı. Hz. Muhammed ile Bizans arasındaki gerginlik, bilahere Bizans için büyük husranlara sebep olan, askerî çatışmalara yol açmıştı. Okadarki Hz. Muhammed son saatlerinde bile, Bizans üzerine kuvvetli bir hamle göndermeyi unutmamıştı. Rasulüallahın İranlılarla olan münasebetleri daha da gergin bir duruma gelmiş ise de, İranlıların Arabistandaki nüfuzlarına son vermek daha kolay olmuştu. Zira 624 te Zi-Kar meki'inde Araplara; 628 de Ninava meydan muharebesinde Bizanslılara mağlub olan İranlılar, çok sarsılmışlardı. Bu hâl, doğu, orta ve cenubi Arabistan eyaletlerinin Hz. Muhammedin eline kolayca geçmesine sebep olmuştur.

c) Hz. Muhammed, müstakil Arap kabileleri ile münasebetlerinde, mahallî örf ve adetlerden mülhem olan bir siyaset takip etmiş olup, bu siyasetin ana hatlarını hikmet, basiret, sebat ve müsamahakarlıkla vasfetmek mümkündür.

d) Rasulüallah, her fırsatta Yahudilerin dostluğunu aramış ve onlara karşı putperest Araplardan da daha müsamahakar davranmıştı amma, Yahudi çoğunluğunun menfi ve düşmanca durumları, kendilerine zararlı olmuştu. Buna rağmen, Hz. Muhammed, Yahudilerin Arap şehir ve pañayır-larında, ancak ticaret maksadiyle kısa bir müddet ikametlerine müsaade etmişti.

e) Hz. Muhammedin Hıristiyanlarla iki mühim mesele hakkında anlaşmasına, tabi'atiyle imkân yoktu. Bu meselelerden birincisi, Hz. İsa'nın ulûhiyeti: diğeri, doğuşundaki fevkalâdeliğin izahıdır. Müslümanlara göre Hz. İsa, bütün peygamberler gibi, Allahın kulu olmaktan ileri gitmez. İsa'nın Uluhiyetten bir cüzü' teşkil etmesine imkân yoktur. Hz. İsa'nın babasız doğmuş olmasına gelince, bu

da Hz. Adem ile Havvâ'nın babasız hattâ anasız olmalarından farksızdır. Binaenaleyh, her peygamberin kendisine hâs olan mazhariyeti, yalnız Allahın azamet ve kudretini gösterir.

(Le Prophète de l'İslâm) kitabının ikinci cildi, yani Hz. Muhammedin eserinden bahseden cildi ise; bilhassa şu konuları incelemektedir: a- İslâm'da kadın, Hz. Muhammed'in Zevceleri; ve esirlerin durumları. b- Kur'an'ın yazılış ve muhafazası ile Hadis ilmi. c- Dinin esasları ile İslâm'da estetik telakkisi. d- İslâm'da eğitim. e- İslâm'da Devlet teşkilâtı. f) Peygamberin devrinde ictima'i hayat. g) Başşehir Medine. h- Pegamberin irtihali, defni ve hilefete geliş.

a) Hz. Muhammed, yaşadığı ictima'i muhitte kadına büyük haklar tanımış olmasına rağmen, taaddüd-ü zevcata mani' olamamıştır. Hatta nüfuzlu aile ve kabile reisleri'nin kendisiyle akrabalık tesis etmek arzularını kıramamış olduğu için, Medineye geldikten sonra bir çok kadınlarla evlenmek zorunda kalmıştı. Bundan başka Hz. Muhammed, yaşadığı devirde esareti de yasak edememiş ise de, hiç olmazsa Arapların esir olamayacaklarını ilan etmişti. Bununla bereaber, esirlere iyi muamele etmeyi ısrarla tavsiye etmiş ve evlad veren her halayığın otomatik bir surette meşru zevcelerin sırasına girdiğini bildirmiştir. Müslümanlar, erkek esirlere de okadar iyi muamele etmişlerdirki bunların kumandan, vezir, kral veya sultan payelerine erişmelerini İslâm cemaati hoş görmüştür.

b) Vahyin imla ve zaptı ile bizzat Rasulüllah meşgul olmuştu. Ebu Bekir, Kur'anı Mushaf halinde toplamıştı. Osman, Mushafın bu nüshasını teksir etmiş ve buna mutabık olmıyan diğer nüshaları imha etmişti. Bugün Müslümanların ellerindeki bütün Mushaf nüshaları, bu aslı nüshaya mutabikturlar. Müslümanlar, Kur'anı aynı zamanda ezberlerinde tutmayı adet edinmişlerdir. Elyevm, yalnız Türkiyede yüz elli hafız bulunmaktadır. Hadis, İslâm hukukunun tedvininde büyük bir rol oynadığı için, Müslümanlar Hadislerin sıhhati üzerinde çok titiz davranmışlar ve bu titizlikten Hadis ilmi doğmuştur.

c) Müellif, İslâmın ilk günlerinden bugüne kadar eğitime verdiği önemi etraflı bir surette incelemektedir.

e) İslâm'da Devlet teşkilatını ele alan müellif, önce Mekkenin aristokratik kurumlarını daha sonra Hz. Muhammedin Medineye verdiği ana yasa'nın demokratik özelliklerini izah ederek aradaki büyük farkı belirtmekte, ve İslâm Devletlerine asırlar boyunca rehberlik eden bu ilk İslâm Devletinin adli, malî, iktisadî teşkilatını; ordu, harici temsil ve dış siyaset konularını büyük bir salahiyete incelemektedir.

f) Peygamberimizin devrindeki ictima'i hayatında ele alan müellif, İslâm çocuklarının doğum, besim ve eğitimleri, evlilik, karı-koca münasebetleri, mesken, hijyen ve miras hakkında dahi malumat vermeyi faydalı bulmuştur.

g) Müellif, bize Hz. Muhammedin başşehir olan Medinenin İslâmî reng ve çehresini belirtmek üzere, İslâm cemaatinin bir arada icra ettiği ibadetlerden ve tes'id ettiği bayramlardan bahsettikten sonra, İslâm denilen bu medeni nizamın mudî'i olan Hz. Muhammed hakkındaki son sözü, Alphonse de Lamartine'e bırakarak bize (Histoire de la Turquie) kitabından seçtiği parçayı aynen nakleder.

h) Kitabının sonunda müellif bize, Peygamberimizin hastalığı, irtihali, defni ve Hilâfet meselesi hakkında en sağlam ve sahih rivayetleri nakleder.

Netice itibariyle (Le Prophète de l'İslâm) kitabının büyük kıymeti şurdadır ki: müellif, sonsuz hürmet ve mehabbetle bağlandığı Rasulüllah hakkında, his ve heyecanlarına kapılmadan, en sağlam rivayetlere güvenerek, tam bir ilmî tarafsızlıkla konuşmuş olmasındır. İslâm davasına hizmet etmek maksadiyle bunca emek sarfeden Muhammed Hamidüllah gibi temiz ve çalışkan bir bilgini-mizle İslâm dünyası nekadar öğünse yeri var.

Nafiz DANIŞMAN TUĞ

Dr. Muhammed Yûsuf Mûsa: *Muhâdarât fi Târîh-il-Fık'h'il-İslâmî*; I. (*Fık'h-us-Sahâbat-Tabiîn*, Kahire, 1954, 120 s.); II. (*Asr-u Naş'at-il-Mazâhib*, Kahire, 1955, 121 s.); III. (*Abû Hanîfa an-Numân va Mazhabuhu fi-l-fık'h*, Kahire, 1956, 172 s.)

Kahire'de Aynu Şems Üniversitesi Hukuk Fakültesinde İslam Şeriatı Profesörü olan Dr. M. Yusuf Musa, fıkıh, ve fıkıh tarihi konularında ilgi çekici eserler vermekte, bilhassa Mecellet-ul-Ezher'de İslam hukuku konusunda makaleler neşretmektedir. Tanıtmaya çalışacağımız bu üç cildlik eseri, Üniversitede 'kanun tedkikleri talebesi'ne verdiği 'İslâmî Fıkıh Tarihi konferansları'nın neşri suretile meydana gelmiştir.

Tarihi sıraya uyularak her kitab ayrı konulara tahsis edilmiştir. Şöyle ki: Birinci kitab (Fıkhu's-Sahabe ve't -Tabiîn) da Hazreti Peygamberden sonra gelen ve İslâm ilimlerinin teşekkülünde büyük rolleri olan iki nesil süresindeki fıkıh ilmi gözden geçirilmektedir. Kitab üç kısma ayrılmıştır; birinci kısım "at-Temhid" başlığını taşıyor. (s. 5-48) ve şu konuları ihtiva ediyor: İslam Fıkıhının kıymeti ve tetkikinin gayesi, bu tetkikin nasıl olacağını açıklanması. Fıkıhın iyice anlaşılabilmesi